

УДК 342.4

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.1.33>

ВСТУП УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПИТАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО РЕФЕРЕНДУМУ

Монастирський М.В.,
здобувач наукового ступеня доктора філософії з права
ORCID: 0009-0009-6295-1286
e-mail: mirekcom6@gmail.com

Монастирський М.В. Вступ України до Європейського Союзу в умовах воєнного стану: питання національного референдуму.

У статті піднімається питання конституційно-правової можливості волевиявлення народу на референдумі в Україні в умовах чинного правового режиму воєнного стану. Актуальність публікації обумовлена прискореною євроінтеграцією України під час війни і пов'язаною із цим необхідністю проведення в Україні конституційної реформи шляхом референдуму.

Встановлено, що українське законодавство суперечливе щодо національного референдуму. Спеціальні закони про правовий режим воєнного стану (№ 389-VIII) і всеукраїнський референдум (№ 1135-IX) буквально забороняють народу волевиявлення на референдумі під час воєнного стану тоді, як Основний Закон - Конституція України не обмежує волевиявлення народу на референдумі умовою воєнного стану.

З'ясовано, що референдум щодо вступу України до Європейського Союзу має бути один, однак варіантів такого референдуму може бути безліч. Серед можливих моделей такого референдуму зазначені: а) конституційний референдум щодо внесення змін до чинної Конституції України; б) конституційний референдум щодо нової Конституції України; в) конституційний референдум естонської моделі (зміни до чинної Конституції не вносяться, нова Конституція не приймається, на референдум виноситься проєкт окремого закону найвищої юридичної сили); г) повторення українського прецеденту (конституційну реформу проводить парламент за умови схвалення народом на референдумі акту вступу до Європейського Союзу).

Спростовується поширена теза про неможливість внесення змін до Конституції України під час воєнного стану. Доводиться, що частина друга статті 157-ої Конституції України, яка унеможливає внесення змін до Основного Закону, регулює правовідносини не всіх суб'єктів ініціювання референдуму, а тільки тих, які також є суб'єктами законодавчої ініціативи в українському парламенті.

Зроблено висновок, що народ України має гарантоване Конституцією України право вносити зміни до Основного Закону в умовах правового режиму воєнного стану шляхом референдуму з власної ініціативи у відповідності до процедури частини другої статті 72-ої Конституції України.

Ключові слова: воєнний стан, референдум, народ, заборона референдуму в умовах воєнного стану, війна.

Monastyrskiy M.V. Ukraine's accession to the European Union during martial state: a national referendum question.

The article raises the issue of the constitutional and legal possibility of expressing the will of the people in a referendum in Ukraine under the current legal regime of martial law. The relevance of the publication is due to the accelerated European integration of Ukraine during the war and the related need to carry out constitutional reform in Ukraine through a referendum.

It has been established that Ukrainian legislation is contradictory regarding the national referendum. Special laws on the legal regime of martial law (No. 389-VIII) and the all-Ukrainian referendum (No. 1135-IX) literally prohibit the people from expressing their will in a referendum during martial law, while the Fundamental Law - the Constitution of Ukraine does not limit the people's expression of their will in a referendum to the condition of martial law.

It was found that there should be one referendum on Ukraine's accession to the European Union, but there can be many variants of such a referendum. Among the possible models of such a referendum are: a) a constitutional referendum on amendments to the current Constitution of Ukraine; b) a constitutional referendum on a new Constitution of Ukraine; c) a constitutional referendum of the Estonian model (no amendments are made to the current Constitution, a new Constitution is not adopted, a draft separate law of the highest legal force is submitted to a referendum); d) a repetition of the Ukrainian precedent (the constitutional reform is carried out by the parliament provided that the people approve the act of accession to the European Union in a referendum).

The widespread thesis about the impossibility of amending the Constitution of Ukraine during martial law is refuted. It is proved that part two of Article 157 of the Constitution of Ukraine, which makes it impossible to amend the Fundamental Law, regulates the legal relations not of all subjects of referendum initiation, but only of those who are also subjects of legislative initiative in the Ukrainian Parliament.

It is concluded that the people of Ukraine have the right, guaranteed by the Constitution of Ukraine, to amend the Fundamental Law under the legal regime of martial law through a referendum on their own initiative in accordance with the procedure of part two of Article 72 of the Constitution of Ukraine.

Key words: martial law, referendum, people (nation), ban on referendum under martial law, war.

Постановка проблеми. Набуття Україною членства в Європейській Унії, або Вступ України до Європейського Союзу (далі – ЄС), є суверенною волею народу. 1 грудня 1991 р. Український народ обрав свою долю, підтримавши на референдумі Акт проголошення *незалежності* України [1]. Народ незалежної України так само суверенно може змінити свою долю, обравши приєднання України до ЄС.

Волю народу до змін фіксують соціологічні служби. Наприклад, у вересні 2024 р. Український центр економічних та політичних досліджень ім. О. Разумкова проводив опитування щодо намірів українців прийняти участь у референдумі про Вступ до ЄС. За результатами вимірювань, 81,1% респондентів висловили своє бажання проголосувати на такому референдумі, з них 88% готові негайно підтримати приєднання України до ЄС, а 7,6% голосували би проти [2].

Київський міжнародний інститут соціології теж проводив моніторинг намірів українців щодо участі у референдумі про Вступ до ЄС і теж у вересні 2024 р. Згідно даних інституту, частка українців, які прийняли би участь у голосуванні та підтримали би Вступ, складає 68%, а 9% голосували би проти. Виконавчий директор інституту А. Грушецький узагальнив результати дослідження висновком про існування національного консенсусу щодо членства України в ЄС [3].

Нове опитування Центра Разумкова в квітні 2025 р. також показало національний консенсус щодо Вступу України до ЄС. Дослідження не тільки підтвердило існування загального консенсусу в українському суспільстві, а також детально виявило його між політичними силами, громадськими організаціями, засобами масової інформації, в середині експертної спільноти та в цілому між владою та громадянським суспільством [4, с. 3].

Національний консенсус щодо майбутнього України в ЄС є реакцією народу на війну, яка почалася 24 лютого 2022 р. Так, за даними досліджень соціологічної групи «Рейтинг», напередодні воєнної агресії у лютому 2022 р. співвідношення тих, хто був за Вступ України до ЄС, і тих, хто був проти, складало 68% до 24%, а вже у березні 2022 р. співвідношення змінилося на 86% до 4%. Такі зміни соціологи назвали «прямим наслідком війни» [5, с. 24].

Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва теж помітив суттєве покращення ставлення українців до союзу з ЄС під час війни. Фонд відмітив це наступним чином: «Підтримка вступу до Європейського Союзу досягла рекордного рівня за весь період моніторингу: 69% опитаних підтримують європейську інтеграцію України, що на 14 відсоткових пунктів більше, ніж у лютому 2022 року» [6, с. 14].

Центр Разумкова аналогічно констатував вплив війни. За даними соціологічної служби, співвідношення серед тих, хто прийшов би на референдум і проголосував би за Вступ або проти, у листопаді-грудні 2021 р. складало 55,6% до 26,2%, а у вересні-жовтні 2022 р. змінилося на 78,4% до 10,6% [2].

Отже, Український народ, перебуваючи у воєнному стані, має волю прийняти доленосне рішення на референдумі про Вступ до ЄС. Проте українське законодавство про воєнний стан не передбачає волевиявлення народу на референдумі: Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 р. забороняє народу волевиявлення [7, ст. 19]; Закон України «Про все-

український референдум» від 26 січня 2021 р. теж забороняє волевиявлення народу у воєнному стані [8, ч. 1, ст. 20].

Фактично обидва закони були прийняті до війни. Тоді законодавець не передбачив ту можливість, яка сьогодні стала реальністю, що Україна приєднується до ЄС в умовах війни: Україна подала заявку на членство в ЄС 28 лютого 2022 р., тобто на п'ятий день війни; у відповідь ЄС 23 червня 2022 р. надав Україні статус кандидата на Вступ, а 25 червня 2024 р. відкрив для України переговори про Вступ. Наразі європейська інтеграція України продовжується, війна проти України триває, а спеціальне законодавство про воєнний стан і референдум не відповідає волі Українського народу обрати кращу долю.

Конституція України, на відміну від наведених ординарних законів, не забороняє народу волевиявлення. Конституція України є Основним Законом України [9, преамбула], Конституція України є законом найвищої юридичної сили [9, ч. 2, ст. 8], заборона волевиявлення народу на референдумі не може суперечити Основному Закону України або втрачає юридичну силу.

Метою публікації є демонстрація невідповідності Основному Закону України зазначеної законодавчої заборони волевиявлення народу на референдумі про Вступ України до ЄС в існуючих умовах воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про надзвичайну актуальність теми референдуму у зв'язку із приєднанням України до ЄС. Досліджували тему, зокрема, Г.В. Довгань, І.І. Забокрицький, О.В. Константи́й, А.М. Колодїй, О.А. Колодїй, В.М. Тернавська, Р.М. Максакова, О. Марцеляк, А. Моца, Я.В. Чистокотлий та інші. Юристи пов'язують необхідність референдуму з необхідністю конституційної реформи в Україні у зв'язку зі Вступом до ЄС. Ця складна юридична думка має наступний порядок: Вступ до ЄС не є можливим без зміни чинної Конституції України у відповідності до вимог права ЄС, а приведення чинної Конституції України у відповідність до стандартів ЄС, у свою чергу, не є можливим без проведення референдуму; отже, Вступ стає можливим після проведення конституційного референдуму.

Необхідність зміни чинної Конституції України є загальновизнаною передумовою Вступу. Невідповідність Основного Закону України вимогам ЄС і необхідність внесення відповідних змін заявлене в Україні на найвищому державному рівні 6 вересня 2024 р. Віцепрем'єр-міністеркою з питань європейської та євроатлантичної інтеграції - Міністеркою юстиції О.В. Стефанішиною [10].

Проект необхідних змін до Конституції України поки що не існує в публічній площині. Дослідники вказують на необхідність внесення змін, наприклад, до статті 9 та статті 70 Конституції України. Так, О.В. Константи́й пропонує в оновленій статті 9 передбачити пріоритетність норм права ЄС над українським законодавством, а в оновленій статті 70, на думку юриста, мають бути гарантовані виборчі права для іноземців країн ЄС [11, с. 14]. Науковець слушно зауважує, що стаття 9 і стаття 70 чинної Конституції України не можуть бути змінені без референдуму, як це передбачено статтею 156, а разом Конституція України взагалі не може бути змінена під час воєнного стану, згідно статті 157 [11, с. 18]. З чого дослідник робить висновок, що Вступ України до ЄС можливий «тільки по завершенню або припиненню триваючого на теперішній час в нашій державі правового режиму воєнного стану, тобто після завершення бойових дій» [11, с. 19].

Тотожної думки щодо внесення змін до Основного Закону України під час воєнного стану тримаються А.М. Колодїй, О.А. Колодїй, В.М. Тернавська. Авторський колектив висловився за широку модернізацію Конституції України, однак тільки у післявоєнний період. Так, стосовно зміни статті 9 юристи зазначили: «Актуалізація внесення змін до статті 9 Конституції України, як магістральний напрям розвитку правотворчої діяльності в Україні в період післявоєнного відновлення, буде посилюватися у зв'язку з незворотністю європейського та євроатлантичного курсу України, який передбачає обов'язкову адаптацію національного законодавства до права ЄС та імплементацію принципів і норм міжнародного права» [12, с. 88]. Не важко здогадатися, що на позицію юристів щодо неможливості проведення конституційної реформи в існуючих умовах воєнного стану вплинула згадана вище норма статті 157 Основного Закону України, яка однозначно вказує, що «Конституція України не може бути змінена в умовах воєнного або надзвичайного стану» [9, ч. 2, ст. 157].

Думка, що під час воєнного стану Конституція України не може бути адаптована до вимог Вступу, є типовою. Можливо, це свідчить про те, що серед українських юристів не знаходить підтримки негайне приєднання України до ЄС.

У зв'язку із викладеним, доречним буде висловити альтернативну думку, що проєкт Конституції України, який відповідатиме новому *союзному* статусу України, водночас буде суперечити Акту проголошення *незалежності* України. А тому Вступ до ЄС насправді вимагає не внесення змін до *чинної* Конституції України, а нагально потребує прийняття *нової* Конституції України, яка відповідатиме стандартам ЄС. В такому випадку для проведення конституційної реформи в умовах воєнного стану зникають юридичні перешкоди, яких тримаються відомі юристи, тому що: по-перше, наведена норма статті 157 Основного Закону України не регулює відносини навколо проєкту нової Конституції України, а по-друге, проведення конституційного референдуму для імплементації норм права ЄС перестас бути обов'язковим в сенсі наведеної вище статті 156 Конституції України, тобто в умовах воєнного стану перестас бути обов'язковим конституційний референдум.

Таким чином, для Вступу України до ЄС в умовах воєнного стану відкривається прямий шлях народної легітимізації відповідно до прецеденту. Пригадаємо, що референдум про незалежність України був проведений у 1991 р., а Конституція незалежної України була прийнята Верховною Радою України в якості установчої влади народу в 1996 р.

Так чи інакше необхідність проведення референдуму у зв'язку зі Вступом є очевидною.

Виклад основного матеріалу слід почати з визначення ключових понять: воєнний стан, референдум, народ, заборона референдуму в умовах воєнного стану, війна.

1 Воєнний стан, згідно спеціального закону про воєнний стан 389-VIII, «це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень» [7, ст. 1].

Однак наведене визначення поняття воєнного стану має недоліки, які не сумісні з правилами визначення понять. По-перше, воєнний стан не можна визначати через родові поняття «особливий правовий режим» тому що, як з'ясував правознавець В.І. Цицюра, особливий правовий режим є терміном невизначеним: «категорія «особливий правовий режим» знайшла своє відображення в законодавстві України, при цьому визначення цього поняття законодавець не наводить» [13, с. 76]. А по-друге, воєнний стан народу взагалі не може бути правовим режимом, тому що це різнорідні речі. Воєнний стан є природним станом Українського народу як реакція проти нападу агресора, а чинний правовий режим воєнного стану є одним із багатьох можливих варіантів штучно створеного законодавцем нормативно-правового забезпечення воєнного стану народу.

Приймаючи наведене законодавче визначення поняття «воєнний стан» слід мати на увазі зазначені недоліки, а головне правильно розуміти, що воєнний стан є в першу чергу природним станом народу, а вже потім штучним правовим режимом.

2. Референдум є поняттям, яке розкривається Основним Законом України в статтях 69-74 розділу III «Вибори. Референдум», а також в 5, 106, 156 та інших статтях. Так, згідно Закону, референдум є волевиявленням народу у спосіб голосування як на виборах з тією різницею, що на референдумі народ не обирає своїх представників до органів влади, а дає відповідь на питання, які представницькі органи влади не мають права вирішувати. Наприклад, питання чи має Україна залишатися незалежною державою або стати частиною ЄС не може бути вирішене інакше, ніж на референдумі.

Референдум є формою безпосередньої демократії. В Україні вся влада належить народу. Референдум є актом здійснення народом влади без посередництва законодавчого органу влади. Референдум є найвищою владою Українського народу: закони Верховної Ради України, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України та інші владні акти представницької демократії підкоряються волевиявленню народу на референдумі. Владне рішення, прийняте народом на референдумі, може змінити тільки народ на референдумі.

Референдум є виключним правом народу. Український народ має право ініціювати проведення референдуму з будь-якого питання, крім законопроектів бюджету, податків, амністії. Ініціювати референдум можуть також Верховна Рада України та Президент України відповідно до строго ви-

значених повноважень: обов'язком Верховної Ради України є призначити референдуму для схвалення або відхилення народом питання щодо зміни території України, згідно статті 73; обов'язок Президента України призначити референдум для схвалення або відхилення народом пропозиції щодо внесення змін до Конституції України відповідно до статті 156; також обов'язок Президента України проголосити референдум за народної ініціативи, передбаченого статтею 72.

Конституція України не обмежує право народу на референдум з приводу запровадження в країні правового режиму воєнного стану.

3. Українським народом в юридичному сенсі суб'єкта прийняття владного рішення на референдумі є громадяни України, які на день голосування досягли повноліття і не визнані судом недієздатними [9, ст. 70]. Народ в Україні є носієм суверенітету і єдиним джерелом влади [9, ч. 2, ст. 5].

4. Заборона референдуму в умовах воєнного стану є нормою спеціального закону про воєнний стан (№ 389-VIII) і спеціального закону про всеукраїнський референдум (№ 1135-IX). В законі про воєнний стан зазначено: «В умовах воєнного стану забороняються: ... проведення всеукраїнських та місцевих референдумів» [7, ч. 1, ст. 19]. В законі про всеукраїнський референдум аналогічно: «У разі введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або окремих її місцевостях призначення (проголошення) та проведення всеукраїнського референдуму забороняється» [8, ч. 1, ст. 20].

Слід зазначити, що референдум щодо Вступу в термінології українського законодавства мав би називатися всеукраїнським референдумом щодо Вступу. Однак в Україні законодавчо врегульованим референдумом є лише всеукраїнський референдум, а тому, на нашу думку, скорочення назви всеукраїнського референдуму до одного слова не мало би створювати плутанину з місцевим референдумом.

5. Розуміння юридичної мети війни, яку веде Україна, захищаючи себе від нападу агресора, є ключовим для вирішення питання референдуму щодо Вступу в умовах воєнного стану. Якщо це війна за незалежність, то Вступ України до ЄС під час війни суперечить меті війни, а тому заборона референдуму в умовах правового режиму воєнного стану знайде своє обґрунтування в чинній Конституції України і чинному Акті проголошення незалежності України. З іншого боку, воля Українського народу змінюється. І якщо це війна за Вступ до ЄС, тоді правомірність заборони референдуму під час воєнного стану може бути поставлена під сумнів нормами чинного Основного Закону України. Конституція України є таким самим «живим інструментом», як і Європейська конвенція з прав людини Ради Європи, членом якої є Україна [14].

Конституція України як «живий інструмент» не є жорстким адміністративно-правовим засобом обмеження волі народу до самовизначення своєї долі в умовах воєнного стану. Конституція України є Основним Законом вільного і самостійного народу, який має право на самовизначення.

6. Дійсно, якщо апелювати до Конституції України, то заборона референдуму відсутня. Як відомо з аналізу останніх публікацій, юристи, які визнають необхідність референдуму у зв'язку зі Вступом до ЄС і які стверджують неможливість такого референдуму в умовах правового режиму воєнного стану, не посилаються на конституційну заборону такого референдуму. Отже, її там просто немає.

Наприклад, О.В. Константий досліджуючи питання Вступу, не знайшов у Конституції України заборону референдуму, а з'ясовував: по-перше, що «повноцінна імплементація в національне законодавство положень *acquis* ЄС потребує при вступі України до ЄС внесення відповідних змін до Конституції» [11, с. 14]; а по-друге, що у відповідності до статті 156 Конституції України «законопроект про внесення вказаних змін може бути поданий до Верховної Ради України Президентом України або не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України і, за умови його прийняття не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України, підлягає затвердженню всеукраїнським референдумом, який призначається Президентом України» [11, с. 19].

Зважаючи на воєнний стан в країні науковець дійшов наступного висновку: «Отже, правове оформлення внесення змін до Конституції України, зумовлених вступом України до ЄС, потребуватиме у будь-якому разі проведення конституційного всеукраїнського референдуму з цього питання. Однак практично це можна стати можливим, виходячи з приписів частини другої статті 157 Конституції України, тільки по завершенню або припиненню триваючого на теперішній час в нашій державі правового режиму воєнного стану» [11, с. 19].

Як бачимо, висновок О.В. Константий виключає можливість проведення референдуму під час правового режиму воєнного стану не через заборону референдуму, а через заборону внесення змін до Конституції України в умовах воєнного стану (стаття 157).

Таким чином, висновок науковця доводить тезу про відсутність конституційної заборони референдуму в умовах правового режиму воєнного стану.

7. Слід окремо зупинитися на статті 157 Конституції України, оскільки, на нашу думку, передбачуваною є можливість спроби тлумачення цієї статті як не прямої, а «скритої», можливо навіть «таємної» конституційної заборони референдуму під час воєнного стану.

Думку О.В. Константий про несумісність референдум щодо Вступу з правовим режимом воєнного стану не можна інтерпретувати як заборону референдуму щодо Вступу в умовах воєнного стану з наступних двох причин.

По-перше, конституційний референдум, про який говорить науковець, є лише одним з багатьох можливих варіантів референдуму щодо Вступу. Україна також може обрати інший варіант. Наприклад, Україна може повторити власний згаданий раніше прецедент і розділити референдум щодо Вступу з конституційною реформою для Вступу. Ще одним можливим варіантом референдуму щодо Вступу є запозичення досвіду іншої країни, наприклад Естонії.

Досвід Естонії досліджувала Г.В. Довгань. Дослідниця з'ясувала, що Естонія, проводила і референдум, і конституційну реформу для вступу до ЄС. Однак на голосування народу виносилося питання не внесення змін до чинної естонської конституції, а прийняття чи відхилення ще одного закону найвищої юридичної сили. Дослідниця акцентувала, що текст конституції Естонії не змінився в результаті референдуму: «В Естонії була використана модель конституційних змін, за якої зміни до Конституції приймаються у формі окремого конституційного акта, натомість положення Конституції формально не змінюються» [15, с. 80].

Отже, референдум в Україні щодо Вступу вже має кілька варіантів, а дискусія на тему найкращої моделі проведення референдуму і конституційної реформи в умовах правового режиму воєнного стану в Україні ще не починалася. Навіть якщо припустити, що один варіант конституційного референдуму не підходить для умов воєнного стану в Україні, це ще не доводить неможливість інших варіантів референдуму щодо Вступу.

По-друге, стаття 157 Конституції України стосується визначених суб'єктів законодавчої ініціативи. Як точно зауважує О.В. Константий, ця стаття передбачає двох суб'єктів законодавчої ініціативи щодо внесення змін до Конституції України: Верховну Раду України та Президента України.

Дійсно, стаття 157 є частиною розділу XIII «Внесення змін до Конституції України». Розділ XIII складається зі статей 154-159. Усі статті, крім 157, прямо вказують на предмет регулювання:

- предметом статті 154 є *законопроект* про внесення змін до Конституції України;
- предметом статті 155 є *законопроект* про внесення змін до Конституції України, крім розділу I «Загальні засади», розділу III «Вибори. Референдум» і розділу XIII «Внесення змін до Конституції України»;
- предметом статті 156 є *законопроект* про внесення змін до розділу I «Загальні засади», розділу III «Вибори. Референдум» і розділу XIII «Внесення змін до Конституції України»;
- предметом статті 158 є *законопроект* про внесення змін до Конституції України;
- предметом останньої статті 159 також є *законопроект* про внесення змін до Конституції України.

Отже, предметом регулювання розділу XIII Конституції України «Внесення змін до Конституції України» є правовідносини навколо законопроекту про внесення змін до Конституції України. З чого випливає, що предметом статті 157 теж є законопроект про внесення змін до Конституції України.

Таким чином, стаття 157 не може тлумачитися як заборона на проведення конституційного референдуму в умовах правового режиму воєнного стану тому, що вона регулює правовідносини визначених суб'єктів законодавчої ініціативи, а не суб'єктів ініціювання референдуму щодо внесення змін до Конституції України. Народ України, на відміну від Верховної Ради України та Президента України, є суб'єктом ініціювання референдуму, проте не є суб'єктом законодавчої ініціативи в парламенті [9, ч. 1, ст. 93; 16].

Висновки. Конституція України не обмежує ініціативу народу на референдум щодо Вступу в умовах воєнного стану. Референдум щодо приєднання України до ЄС може бути проведений в

період чинного воєнного стану на вимогу від трьох мільйонів виборців за умови, якщо «підписи щодо призначення референдуму зібрано не менш як у двох третинах областей і не менш як по сто тисяч підписів у кожній області» [ч. 2, ст. 72].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Акт проголошення незалежності України: постанова Верховної Ради Української РСР від 24 серпня 1991 р. № 1427-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12#Text> (дата звернення 15.06.2025).
2. Підтримка громадянами вступу України до Європейського союзу та НАТО. *Разумков центр*: веб-сайт. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/pidtrymka-gromadianamy-vstupu-ukrainy-do-yevropeiskogo-soiuzu-ta-nato-stavlennia-do-inozemnykh-derzhav-stavlennia-do-myrnykh-peregovoriv-veresen-2024r> (дата звернення 15.06.2025).
3. Виміри ставлення до ЄС і НАТО та ставлення до США. *Київський міжнародний інститут соціології*: веб-сайт. URL: <https://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1468&page=1> (дата звернення 15.06.2025).
4. Європейська інтеграція України: стан, виклики, перспективи. *Разумков центр*: веб-сайт. URL: https://razumkov.org.ua/images/2025/05/2025-European_integration.pdf (дата звернення 15.06.2025).
5. Як війна змінила мене та країну. Підсумки року. *Соціологічна служба «Рейтинг»*: веб-сайт. URL: https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rating_war_changed_me_and_the_country_february_2023.pdf (дата звернення 15.06.2025).
6. Підсумки 2024 року: в очікуванні справедливого миру? *Фонд Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва*: веб-сайт. URL: <https://dif.org.ua/uploads/pdf/131731465867691949dc0107.85784408.pdf> (дата звернення 15.06.2025).
7. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII: станом на 14 травня 2025 р. / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення 15.06.2025).
8. Про всеукраїнський референдум: Закон України від 26 січня 2021 р. № 1135-IX: станом на 31 березня 2023 р. / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1135-20#Text> (дата звернення 15.06.2025).
9. Конституція України: Основний Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР: станом на 1 січня 2020 р. / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80?find=1&text=%D0%92%D0%BE%D1%94%D0%BD%D0%BD#Text> (дата звернення 15.06.2025).
10. Інтерв'ю Стефанішиної. *Європейська правда*: веб-сайт. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/interview/2024/09/6/7193641/> (дата звернення 15.06.2025).
11. Константин О. В. Внесення змін до Конституції при вступі України до Європейського Союзу. *Київський часопис права*. 2023. № 3. С. 14–19. DOI: <https://doi.org/10.32782/klj/2023.3.2> (дата звернення 15.06.2025).
12. Колодій А.М., Тернавська В.М., Колодій О.А. Модернізація Конституції України – головний напрям правотворчої діяльності в умовах післявоєнного відновлення. *Нове українське право*. 2024. № 1. С. 83–92. DOI: <https://doi.org/10.51989/NUL.2024.1.10> (дата звернення 15.06.2025).
13. Цицюра В.І. Поняття та загальна характеристика особливих правових режимів в Україні. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції № 4.2024. С. 76–81. DOI: <https://doi.org/10.32782/2408-9257-2024-4-12> (дата звернення 15.06.2025).
14. 70 років Європейській конвенції з прав людини. *Офіс Ради Європи*: веб-сайт. URL: <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/70-years-of-the-european-convention-on-human-rights> (дата звернення 15.06.2025).
15. Довгань Г.В. Конституційні зміни як передумова вступу Естонської Республіки до Європейського союзу. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 3. С. 78–82. URL: http://jnas.nbuv.gov.ua/j-pdf/Chkur_2015_3_20.pdf (дата звернення 15.06.2025).
16. Висновок Конституційного Суду України у справі № 2-250/2019(5582/19) від 13 листопада 2019 р. № 5-в/2019. / Конституційний Суд України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005v710-19#Text> (дата звернення 15.06.2025).